

vniuersis peccatis Ieroboam quæ fecerat, & non recesserunt ab eis, vsquequo Dominus auferret Israël à facie sua, &c. Huius simile est quod sequitur :

35 Et quæsiuit omnes nequitias, vsquequo perueniret ad illos defensio, & ab omnibus peccatis liberauit eos.

Obscurus satis est hic locus, qui tamen Græcis breuior est & clarior. Sic enim habet æditio Germanica, nam Complutensis pauciora habet; καὶ πᾶσαν πονηρίαν ἐξέστρεψεν, ἵνα ἰσχυροῖς ἴδῃ ἐπ' αὐτοῦ, Et omnem malitiam exquisierunt, donec veniret ultio super eos. Itaque vt nostra lectio rectè intelligatur, in verbo, quæsiuit, repetendum nomen, Israël vel Ephraim, vt sit sensus : Israël à Ieroboam malè edoctus quæsiuit omnes nequitias, hoc est, studiosè quasuis peregit, donec à Deo eorum nequitijis prouocato, nec amplius ferre volente, perueniret super illos Dei vindicta, qua Deus defendit se, & se ultus est de iniuria sibi ab eis illata : quæ defensio & ultio liberauit eos ab omnibus peccatis, hoc est, finem imposuit eis peccandi, vt amplius in sua terra Deum suis peccatis prouocare non possent, quæ tam studiosè ibi sectati sunt & exquisierunt. Non enim multi libri habent, sicut nec Rabanus; liberauit eos Dominus; sed absolute, liberauit eos, vt repeti posset nomen, defensio. Hic sane sensus etsi alienus videatur nostræ literæ, quia, liberare à peccatis, solet semper in bono accipi pro, remissioné peccatorum accipere, tamen conuenit originali, & scopo authoris. Certè sequenti capite rursus interpret dictionem ἰσχυροῖς vertit, defensionis, pro ultione qua se Deus defendit ab iniuria sibi illata.

CAPVT QVADRAGESIMVM OCTAVVM.

1 Et surrexit Elias propheta quasi ignis, & verbum illius quasi facula ardebat.

Continet hoc caput laudes & insigniora facta Eliæ, Helizei, Ezechiaë, & Isaiæ. Primùm ergo dicit, quòd cum iam in populo Israëlítico inundare cœpissent peccata, tum surrexerit Elias, qui erat propheta quasi ignis, quia scilicet totus ardens zelo Dei in seipso, plusquam alij præcedentes prophetæ : vnde & verbum eius & sermo ex ignito eius pectore procedens, ardebat quasi fax aut facula, quia scilicet verbum eius magnam habuit vim, tum in monendo & arguendo, tum in agendo cum imperio & efficacia, vt eius facta quæ recensentur hic declarant. vnde & Ioannes Baptista dicitur venisse in spiritu & virtute Eliæ.

Qui

2 Qui induxit in illos famem, & imitantes illum inuidia sua pauci facti sunt: non enim poterant sustinere præcepta Domini.

Induxisse famem in Israëliticos dicitur, quòd pluuiæ inopiam, quam fames secuta est, induxerit, vt est 3. Reg. 17. Eam autem induxit, non tantum orando vt eam Deus induceret, vt dicitur Iacobi 5. sed etiam quia exauditus à Deo prædixerit eam, & iusserit eam esse. vnde dicitur Iacobi 5. Viuit Dominus Deus Israël, quia non erit his annis ros aut pluuiæ, nisi iuxta oris mei verba. Proinde his verbis bene declaratur quod dictum est verbum eius arsisse sicut faculam. Porro sequens pars difficultatem habet. Sunt qui legunt, tabefacti sunt, sed altera lectio, pauci facti sunt, magis accedit ad Græca. Verum quid est; imitantes illum inuidia sua? Intelligunt nostri dictum istud esse de prophetis Baal quadringentis, qui inuidentes Eliæ, & volentes illum imitari in prophetandi officio, volentes etiam & ipsi impetrare à Baal consumptionem suorum sacrificiorum per ignem, sicut Elias proposuerat se facturum, pauci facti sunt, quia ab eo occisi, vt habet historia. At Græca longè alium habent sensum. Sic enim habent: *καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας αὐτοῦ ὀλιγοποίησεν αὐτοῦς*, Et zelo suo imminuit eos, hoc est, zelo suo quo accensus fuit pro gloria Dei contra idolis seruientes Israëlitæ, per inductam famem qua multi sunt mortui, ad paucitatem redegit eos. Vnum exemplar M. N. Hunæi eleganter descriptum pro, imitantes, habuit irritantes. Codex Bessarionis & alterum exemplar M. N. Aug. Hunæi habent, æmulantes. Atque altera harum duarum lectionum, & potissimum posterior, præferenda sanè est vulgatæ, vt significetur Israëlitæ imminutos, quia sua contra illum inuidia illum irritauerunt & æmulati sunt, zelo illius bono zelum suum malum opponentes. Cui lectioni & intelligentiæ bene conuenit quod de suo adiecit interpres (nam Græcis non est) Non enim poterant sustinere præcepta Domini. Eo enim declaratur quare zelo & inuidia concitati sunt cōtra Eliam, nēpe quia non potuerūt ferre præcepta Domini, quæ Elias summo cum ardore & zelo eis proponebat, seuerè eos coarguens, vt à peccatis suis desisterent. Quod si omnino quis legendum esse putet; imitantes illum; quod sic plures libri habeant, accedendo ad prædicta sensus esse poterit: Israëlitæ fame & alijs vltionibus imminutos, quòd suo malo zelo, inuidia scilicet sua imitarentur illius bonum zelum, tanto zelo illi se malè opponentes, quanto zelo ille se eis bene opposuit. Interpres enim quod in Græcis dicitur de zelo Eliæ, intellexit dictum de zelo Israëlitæ, legens vt apparet, *τῆς ἐπιθυμίας αὐτοῦ*, pro *αὐτοῦ*.

3 Verbo Domini continuit cælum, & deiecit à se ignem terræ.

Prior huius sententiæ pars ostendit quomodo induxerit Elias famem, nempe quia verbo & iussu Domini cohibuit cælum ne plueret super terram tribus annis & sex mensibus, vt dicitur Lucæ 4. & Iacobi 5.

Secunda pars sic habet Græcè: καὶ καθήγαγε τρις πῦρ ἐξ οὐρανῶ, & deduxit ter ignem è cœlo. Itaque primùm patet illud, à se, accipiendum pro, ab ipso, cœlo scilicet, vt relatiuum reciprocum pro non reciproco sit positum, sicut aliàs sæpe. Deinde omnino videtur interpretem pro, terræ, vertisse, ter, alios autem, ter, mutasse in, terræ, quòd Elias duos tantùm quinquagenarios igne è cœlo deducto percussit, parcens tertio, vt est 4. Reg. 1. Verùm tertio ignem è cœlo deduxit, cum prius ignis ad eius preces è cœlo descendens consumpsit ipsius sacrificium, vt est 3. Reg. 18. Si legatur, terræ, accipiendus est esse datiuus pro, in terram. Duo ergo hic versus continet mirabilia præstita ab Elia, sibi multùm dissimilia, quia & continuit cœlum, ne, quemadmodum naturaliter solet, demitteret pluuiam in terram: & rursus è cœlo deduxit in terram ignem, quem cœlum non solet in terram demittere.

4. Reg. 1.

3. Reg. 18.

4 Sic amplificatus est Elias in mirabilibus suis: & quis potest similiter gloriari tibi?

HAc, inquit, ratione per mirabilia quæ præstitit Elias, magnam gloriam & existimationem consecutus est apud homines, nec immeritò, quia neminè habuit qui per omnia similiter gloriari posset in Domino de mirabilibus quæ per eum Deus præstitit. Nullus enim post Moysen vsque ad Christum tam multa & magna præstitit, & cum inter summa miracula reputetur mortuorum resurrectio, maius aliquid Moysè præstitit, quia mortuum resuscitauit, vt subijcitur. Ea etiam in parte Moysè superior, quia igneo curru subuectus est in cœlum, cum ille & mortuus sit, & sepultus in terra. Itaque ob multa quæ in ipso sunt singularia, rhetorum more facta apostrophe ad ipsum Eliam, sicut prius ad Salomonem: Et quis, inquit, potest similiter gloriari tibi? hoc est, sicut tu? Est enim pia quædam gloriatio, in qua scilicet Deus auctor insignium operum agnoscitur.

5 Qui sustulisti mortuum ab inferis, & de sorte mortis in verbo Domini.

1. Reg. 17.

Celebrat miraculum quod describitur 3. Reg. 17. de suscitato filio viduæ Sarephthæ, quem suis precibus suscitauit à statu & conditione mortis, quæ hic significantur per inferos & sortem mortis, à quibus Eliam illum liberauit, non tam suo verbo, quàm verbo Domini, qui exaudiens vocem Eliæ, iussit animam pueri redire in viscera ipsius.

6 Qui deiecisti reges ad perniciem, & confregisti faciliè potentiam ipsorum, & gloriosos de lecto suo.

FActo Eliæ salutem & vitam afferenti aptè adiungit planè diuersum eius factum, mortem scilicet & calamitatem, idque regibus, afferens: estque elegans oppositio in verbis, sustulisti vel excitasti, & deiecisti, quasi

quasi dicat: Illum exurgere fecisti ab inferis, istos è summa sua gloria deiecisti in perniciem & mortem. Deiecisse autem reges dicitur in perniciem, quia ex iussu Domini eorum perniciem certò euenturam prædixit. Et sunt reges illi de quibus loquitur, primùm Achab rex Israël, quem malè periturum prædixit, & in filio eius omne ipsius semen exterminandum, vt est 3. Reg. 21. Deinde Ochozias filius eius, quem prædixit de lecto ægritudinis non surrecturum. Item alter filius eius Ioram, qui iuxta verbum Eliæ percussus est à Iehu cum tota progenie Achab. Præterea etiam Ioram rex Iuda filius Iosaphat, cui, quòd non secutus esset viam patris sui Iosaphat, prædixit Elias per literas, quòd ægrotaturus esset pessimo languore vteri sui, quodque eodem moreretur, vt scribitur 2. Paralip. 21. Propter duos ergo prædictos reges, Ochoziam scilicet regem Israël, & Ioram regem Iuda, hic etiam dicitur quòd Elias deiecit gloriosos de lecto suo, quia cum humilem viduæ filium à morte reuocauerit, hos per regiam dignitatem valde gloriosos, suo irreuocabili vaticinio deiecit de lecto ipsorum in perniciem. Quod in medio legimus; & confregisti facilè potentiam ipsorù; Græcis non est, sed additum est explicationis causa, vt significetur illos etiam reges, & ob id magnæ potentia, efficere non potuisse vt prædictam ab Elia perniciem superarent & effugerent. Adiunxit & alia quæ in Elia magnificè contigerunt.

7 Qui audis in Sina iudicium, & in Oreb iudicia defensionis.

Commemorat quod scribitur 3. Reg. 19. quomodo Elias fugiens Iezabel in monte Sina, cuius pars quædam dicitur Oreb, audierit Deum sibi loquentem. Pro, iudicium, est alia dictio quàm cum in secundo membro dicitur, iudicia. Primo enim loco est *ἰλεμὸν*, & additur *κρυπίου*, hoc est, reprehensionem Domini. Quo videtur notari quòd Elias aliqualem reprehensionem sui ibi audierit à Domino. Reprehendit enim Dominus nonnihil eum & de fuga, cum dicit: Quid hic agis Elia? & quòd putaret se solum relictum esse, cum Dominus diceret se adhuc septem milia sibi reseruasse, qui non curauerunt genua ante Baal. Secundo verò loco est, *κρίματα ἰνδιδύσεως*, hoc est, iudicia vltionis, qua se Deus defensurus esset contra idololatrias. Ea iudicia vindictæ audiuit, cum Dominus ei diceret: Et erit quicumque fugerit gladium Hazael, occidet eum Iehu: & quicumque fugerit gladium Iehu, interficiet eum Elizeus.

8 Qui vngis reges ad pœnitentiam, & prophetas facis successores post te.

Istud dicit, quia in Sina inter cætera dictum est Eliæ à Domino: Vnges Hazael regem super Syriam, & Iehu filium Namsi vnges regem super Israël, Elizeum autem filium Saphat vnges prophetam pro te.

Porro

Porro pro, ad pœnitentiam, Græcè est *ἰς ἀνταπόδομα*, hoc est, ad retributionem, vel ad vicem rependendam. Constitui enim voluit Dominus illos reges, vt per illos vltionem sumeret Deus de idololatrâ Israëlitis, proinde non conuenit ea quorundam intelligentia qui intelligunt hic significari reges vnctos ad correctionem Israëlitarum, & mirum videri potest cur interpretes verterit, pœnitentiam, nisi locus mendosus sit. Certè Rabanus in commétario semper dicit reges hos vnctos in vltionem prauorum. Et Lyranus, sicut & Hugo, exponit illud, in pœnitentiam, per in punitionem idololatrarum. Itaque pœnitentiæ nomen hic non debet accipi in bonum pro resipiscentia, sed pro pœna, vt, in pœnitentiam, dictum sit pro, ad hoc vt pœna & digna vltio teneat impios. Ad hoc enim præcipi à Domino vngendos reges patet ex verbis quæ Dominus subiicit, sicut iam dictum est; Et erit quicumque fugerit, &c. In secunda parte Græcis non est verbum, facis, sed tantùm; prophetas successores post te; vt repetatur verbum, vngis, quia etiam Elizeum iubetur Elias vngere pro se, hoc est, vt sit illi successor. Cæterùm quamquam Dominus iubeat Eliæ tres hos vngere, & hæc verba Domini imitatus Sapiens dicat hic; Qui vngis reges; nullum tamen horum trium vnxisse legitur, imò solus Iehu legitur vnctus, idque post sublatum Eliam, per quendam discipulum prophetarum ab Elizeo missum. Proinde quod dicit Dominus; vnges eos; intelligendum videtur de prophetica consecratione, vt significetur tantùm, tu eos diuinitus & meo iussu consecrabis, & deputabis in reges & prophetam, vt sint veluti vncti coram Deo. Quam consecrationem & deputationem firmam & infallibilem Elias declarauit Elizeo, vt ob id illos vnxisse dicatur. Cùm autem dicitur; Prophetas facis successores; plurale ponitur pro singulari. Nam hoc dicitur propter Elizeum, in quo hoc singulariter accidit inter omnes prophetas, vt ab homine designaretur propheta alterius successor.

9 Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum.

PRO, receptus, est Græcè *ἀναλήφθεις*, assumptus, in cœlum scilicet aërium, quemadmodum dicitur 4. Reg. 2. Ecce currus igneus & equi ignei diuiserunt vtrunque, Eliam scilicet & Elizeum, & ascendit Elias per turbinem in cœlum; vbi etiam Septuaginta habent *ἀναλήφθεις*, assumptus est. Mirabilis sanè hæc est res, & admodum singularis, valde declarans viri huius eximiam & singularem excellentiam, eoque magis mirabilis, quòd in quem locum consistat, & quali vita viuat ignoretur. Dubium tamen esse non potest, quin hæc res facta sit in figuram futuræ ascensionis filij Dei, quamuis hæc longè mirabilior fuerit.

10 Qui inscriptus es in iudicijs temporum, lenire iracundiam Domini,

11 Conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob.

Non dubium est, quin Sapiens hic referre velit quod scribitur Malachiae ultimo: Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, &c. sed dubium est quid hoc sit; Qui inscriptus es in iudicijs temporum; dubium item an legendum sit, iudicijs, an, indicijs, vtrunque enim legitur. Sed Græca dictio *ιλεγμοις* magis requirit vt legatur iudicijs, quia sic interpretis mox eam superius vertit, ibi: qui audis in Sina iudicium; cum propriè significet reprehensionem. Apud Rabanum omittitur hæc pars, & legitur tantum; Qui scriptus es lenire iracundiam Domini. Et vnum exemplar M. N. Aug. Hunai scriptum habuit; Qui scriptus; quæ lectio magis conuenit Græcæ dictioni *ο καταγραφης*, hoc est, qui conscriptus vel descriptus. Scriptum enim eum dicit, eò quòd Malachias de eo scripserit. Sensus ergo originalibus conueniens hic erit. Tu scriptus es lenire iracundiam Domini, hoc est, de te scriptum est quòd leniturus esses iracundiam Domini, idque per iudicia & redargutiones tuas, quas pro zelo tuo certis temporibus exercebis in populo Israelitico, vt tuis seueris cõmonitionibus compuncti suis vitijs relictis redeant ad Deum, sicque leniatur & sedetur iracundia Dei. Græcè enim in correctioribus libris est, *ο καταγραφης ιν ιλεγμοις ης κειροδς*, Conscriptus in redargutionibus ad tempora. Et conuenienter illud, in redargutionibus vel in iudicijs, refertur ad sequens verbum, lenire. Patet etiam quod dicitur; in iudicijs temporum; referri ad iudicia Dei, vt significetur Eliam venturum, vt, cum exercenda erunt certis temporibus iudicia Dei quibus mundum redarguet, leniat sua doctrina iracundiam Domini. Quomodo autem lenienda sit ira Domini, indicatur in sequentibus; Conciliare cor patris ad filium; vbi singularia, patris & filium, posita sunt pro pluralibus, patrum & filios, quomodo nos in Malachia legimus iuxta Hebraicam veritatem. Imitatus est enim hic author, vt aliàs semper, Septuaginta interpretes, qui etiam in Malachia habent *καθ' ολην πατριος προς υιον*, sed pluraliter tamen id accipiendum satis indicant, cum subiungunt; & cor hominis ad proximum suum. Conciliare ergo cor patris ad filium, est efficere vt filij, qui in religione & pietate degenerauerunt à suis progenitoribus, patriarchis, & sanctis viris, redeant ad eorum pietatem, sicque patriarchæ offensi eis reconcilientur: vnde additur; & restituere tribus Iacob; collapsas scilicet à vetere & vera patrum religione, sicut ad hoc ipsum valde laborauit Elias in tempore regum Israel. Vtitur autem author verbo, restituere, quia illud est apud Septuaginta, qui pro eo quod D. Hieronymus vertit, conuertet cor patrum, habent *εποκατασθου*, restituet, quod verbum etiam est in Matthæo, cum de Elia dicit Dominus, quòd restituet omnia. Cæterum quod de mittendo Elia promittitur apud Malachiam, ad quem author hic respicit, plerique existimant in Ioanne Baptista impletum, eò quòd ad verba Malachiae alludens angelus Gabriel dicat de eo: Ipse præcedet ante Dominum

Mal. ult.

Lucæ 1.

minum

minum in spiritu & virtute Eliæ, vt conuertat corda patrum ad filios,
 &c. Et quia Dominus bis in euangelijs dicit Ioannem esse Eliam qui
 Matth. 11. promissus erat venturus: Si, inquit, vultis recipere, ipse est Elias qui
 Matth. 17. venturus est. & rursus: Dico vobis quia Elias iam venit. Et sanè si de
 Ioanne Baptista vaticinatus est Malachias in prædictis verbis, sicut de
 eo apertè vaticinatus est cap. 3. obseruandum est quòd nouissima om-
 nium prophetiarum quæ in canone apud Hebræos habentur, verba sunt
 de Ioanne Baptista, post quem promissum nulla extat prophetia scri-
 pta ab aliquo propheta quj canonicus habetur, quousque ille promissus
 veniret, à quo incipit scriptura noui testamenti, vt hinc intelligere li-
 ceat mirabilem connexionem scripturæ noui testamenti cum prophe-
 tis. Communis tamen omnium antiquorum patrum sententia est, quòd
 etsi Malachiaë prophetia etiam ex parte impleta sit ad Ioannem Bap-
 tistam, & ad eum etiam pertineat, qui fuit Elias non in persona, sed in
 spiritu, tamen adhuc ante secundum Domini aduentum, venturus et-
 tiam sit Elias in propria persona, in quem ea prophetia perfectè im-
 plenda sit, vt ad quem ea propriè pertineat. Quæ sententia præter per-
 petuam traditionem probari etiam solet, partim ex eo quod Christus
 Matth. 7. dicit in euangelio: Elias quidem venturus est, & restituet omnia; par-
 tim ex hoc loco, quia hic dicitur, quòd Elias ille, qui receptus est igneo
 curru in cælum, ipse sit qui iuxta scripturam Malachiaë venturus est ad
 restituendas tribus Israël. At sicut locus ille euangelij non satis con-
 uincit ante secundum Domini aduentum venturum etiam in persona
 propria Eliam, quia rectè intelligi potest Dominum tantum significare
 voluisse, verum esse quod scribæ dixerunt Eliam venturum ante Mes-
 siam: ita nec hic locus omnino cogit hoc intelligere. Dicit enim potest
 authorem istud dicere secundum receptam suo tempore opinionè, qua
 creditum fuit ex verbis Malachiaë, quæ hoc clarè significare videntur,
 Eliam verè in sua persona venturum ante Messiam, cum id non esset
 implendum in propria eius persona, sed in eo qui venturus erat in spi-
 ritu & virtute Eliæ, quemadmodum ab angelo & Christo declaratum
 est. Certè in Ioannem Baptistam bene cõpetit quod hic dicitur, Eliam
 suis reprehensionibus egisse vt leniret iram Domini, eamque venien-
 tem homines effugerent, cum seuerè admodum redarguit Iudæos, di-
 cens: Progenies viperarum, quis demonstraui vobis fugere à ventura
 Matth. 3. ira? &: Iam securis ad radicem arborum posita est, &c. &: Venit for-
 tior me post me, cuius ventilabrum in manu eius, & permundabit a-
 ream suam, &c. Quæ & alia similia bene perpensa declarant in Ioan-
 nem bene competere, quæ hic & apud Malachiam dicuntur de ven-
 turo Elia, qui hoc ageret vt tribus Iacob effugere possent Dei vindictam
 imminentem, de qua dicitur: Ne fortè veniam, & percutiam terram a-
 nathemate. Hæc tamen sententia, quam etiam catholici aliqui sequun-
 tur, quòd scripturis videatur consentanea euangelicis, non sic est incul-
 canda pertinaciter, vt alia sententia cõmunis de venturo adhuc Elia in
 pro-

propria persona planè reijciatur, quòd à tam multis patribus velut per manus accepta, asserta sit, non tamen sic quasi fide tenenda.

12 Beati sunt qui te viderunt, & in amicitia tua decorati sunt :

Nam nos vita viuimus tantùm, post mortem autem non erit tale nomen nostrum.

Legendum esse, viderunt, & non, audierunt, vt quidam libri habent, patet ex Græcis, quæ habent, *οἱ ἰδόντες σέ*. Pro, decorati, quædã Græca habent *κηκοιμημένοι*, hoc est, qui obdormierunt. Æditio tamen Germanica habet, vt noster legit, *κηκοσμημένοι*, hoc est, ornati & decorati. Pro toto autè illo quod sequitur, Nam nos vita viuimus tantùm, post mortem autem non erit, &c. Græca tantùm habent, *καὶ οὐδὲ ἡμῶν ζωὴ ζωόμεθα*, Etenim nos vita viuemus. Et significari videtur hic grande mysterium, quod quoniam noster non intellexit, longè aliter vertit multis verbis additis. Apparet enim quòd quoniam hæc sententia subiicitur superiori sententia, qua dicitur venturus Elias ad salutem populi, hic iam significetur beatos illos futuros, qui illum & essent visuri, & in eius amicitia essent obdormituri aut ornandi, vt verba præterita pro futuris sint posita prophetico more, quæadmodum hic quidam intelligunt, vt sit sensus: Beati erunt quibus continget te reuertentem vidisse, & in amicitia tua somnum mortis obdormire, aut tua ornari amicitia. Tales dicit meritò beatos, quia illi simul etiam videbunt Messiam quem ille præcedet, & demonstrabit adesse, siue de vero Elia intelligatur, siue de Ioanne Baptista, qui primus salutem annunciauit, dicens: Appropinquauit regnũ cœlorum. Beatos ergo tales dicit, quia intellexit per Eliã viuētibus veram salutẽ aduenturã, sed his qui non tantũ eum viderent, sed etiã amarent, eiusque monita reciperent. Hanc salutẽ significare videtur, cùm subiicit; Nam nos vita viuemus; tunc scilicet per Messiam, qui & in primo suo aduentu attulit his qui ipsum expectauerunt, vitam animæ, quæ est resurrectio prima: & in secundo aduentu adferet eis & vitam corporum, quæ est resurrectio secũda. Hic videtur esse genuinus originalis linguæ sensus, plenus magno mysterio & prophetia sublimi. Similis est locus apud Tobiam, qui postquam magnifica prædixit de restitutione Ierusalem, subiicit: Maledicti erunt qui contempserint te, benedictique erunt qui ædificauerint te: Beati omnes qui diligunt te, & qui gaudent super pace tua: Beatus ero si fuerint reliquæ seminis mei ad videndum claritatem Ierusalem, nempe quia erunt participes salutis quam Deus adferet in Ierusalẽ. Nostra litera sic accipi potest: Beati & erant qui olim te tantùm viderunt atque amauerunt, & erunt qui te reuertentem videbunt atque amabunt. Dissimilis enim tu admodum es à nobis, quia nos tantùm viuimus vita hac mortali ac breui peritura: post mortem autem non erit tale nomen nostrum, quale tuum, qui nec deprehenderis esse mortuus: & postquam sublatus es, etiam prophetico scripto prædicaris rursus mittendus, idque in salutem totius populi.

Elias

13 Elias qui in turbine tectus est, & in Elizeo completus est spiritus eius.

CLarior esset sententia si abesset relatiuum, qui, quod defuit in vno scripto, & in alio pro, qui, erat, quidem. Relatiuum tamen, qui, etiam est in Græcis, sed docti quidam existimant mendum esse, & pro relatio, &, quod est in omnibus exemplaribus, legendum &, vt sit sensus: Elias postquam in turbine tectus est, Elizeus impletus est spiritu eius. Sic enim posteriorem partem habent Græca. Verum hæc correctio non est necessaria. Rectè enim intelligitur nomen, Elias, absolutè positum phrasi Hebraica, sicut ibi: Dominus in cælo sedes eius; vt & hic sensus sit: Eliæ, qui in turbine tectus est, spiritus in Helizeo completus est: vel, Eliæ spiritu Elizeus repletus est. Non est enim Græcis coniunctio, &, quæ si non esset in nostra lectione, posset nostra etiam sic intelligi: iam verò nostra lectio sic accipi potest; Elias est qui in turbine tectus est, & tunc in Elizeo completus est spiritus Eliæ, quia scilicet sicut petiuit, accepit duplicem spiritum Eliæ, spiritum scilicet prophetiæ & miraculorum. vnde cum viderent filij prophetarum Elizeum pallio Eliæ diuidentem aquas Iordanis, dixerunt: Requieuit spiritus Eliæ super Elizeū. Dicit Eliam in turbine tectum, quia postquam turbum eum cōprehendit, dicit scriptura quòd eum amplius non vidit Elizeus. De Elizeo deinceps dicturus repetit de subuersione Eliæ per turbine, quia cum hoc fieret, Elizeus post eum duplicem eius accepit spiritum.

14 In diebus suis non pertimuit principem, & potentia nemo vicit illum.

GRæca habent; In diebus suis non est commotus à principibus, & non subegit eum quisquã. Nostræ ergo lectionis sensus est; In diebus suis non pertimuit vllum principem, & nemo sua quantumuis magna potentia vicit illum, ita vt prætermitteret vel dicere vel facere, quod oportebat vel dicere vel facere. Significatur ergo eum in officio suo intrepido fuisse animo, nec cuiusquam personam timuisse. Declarant id variæ de eo historiæ in quarto Regum. Nam regi Ioram filio
 4. Reg. 3. Achab dixit in faciem: Si non vultū Iosaphat regis Iudæ erubescerem, non attendissem quidem te, nec respexissem. De eodem intrepidus dixit: Nunquid scitis quòd filius homicidæ misit vt præcidatur caput meum? Et cum rex Syriæ misisset exercitum ad capiendum ipsum, dixit ad puerum suum: Non timeas, plures enim nobiscum sunt quàm cum illis. Vnde & subditur:

15 Nec superauit illum aliquod verbum, & mortuum prophetauit corpus eius.

NVllum, inquit, verbum, siue comminatorium, siue blandum, aut nulla res, (quia, verbum, Hebraica phrasi sæpe pro re quæ verbis expri-

exprimitur accipi solet) superauit eum, sic vt à recto deficeret, vt etiam declaratum est in Naaman Syro sanato, cuius munera adduci non potuit vt suscipere. Mortuum corpus eius prophetaffe dicitur, & quia propheticam exhibuit virtutem, & quia per exhibitam virtutem declarauit eum verum fuisse prophetam, dum iniectum fortè cadauer in sepulchrum ipsius reuixit ad tactum ossium ipsius. 4. Reg. 13.

16 In vita sua fecit monstra, & in morte mirabilia operatus est.

PRO, monstra, rursus est *τίματα*, hoc est, prodigia & admiranda signa, qualia Helizeus numeratur in vita sua fecisse sedecim, cum in Elia tantum numerentur octo. PRO, in morte, est *ἰν τῇ τελευτῇ*, hoc est, in fine vitæ. Proinde, in morte, accipi debet pro instante morte, & cum iam moreretur. Insinuatur enim quod habetur 4. Regum 13. quomodo rege Ioas illum inuisente in extremo vitæ eius, iusserit ei inter alia vt iaculo terram percuteret: quod cum tantum ter faceret, prædixit ei quod ter Syriam percuteret, percussurus sæpius si terram sæpius iaculo ferisset: quæ sanè mandata & prædictiones fuere admirabiles.

17 In omnibus his non pœnituit populus, & non recesserunt à peccatis suis.

18 Vsq̄uedum eiekti sunt de terra sua, & dispersi sunt in omnem terram.

CVM omnia quæ Elias & Elizeus fecerunt atque docuerunt, fierent ad hoc vt populus, decem tribuum potissimum, recederet à peccatis, idololatriæ maximè, & reuerteretur ad Deum verum quem reliquerat, tamen per hæc omnia non pœnituit populus, nec correctus est. Vnde euenit vt deinde statim eiekti sint de terra sua hæreditaria, & dispersi in varias regiones. Illud enim; vsquedum; consecutiue accipitur, vt significet quid deinde secutum sit, sicut tales dictiones sæpe sumuntur in scripturis. Huius sententiæ veritatem satis intelligere licet ex historia quarti libri Regum, sicut & quæ sequuntur.

19 Et relicta est gens perpauca, & princeps in domo Dauid.

SVB latis decem tribubus è terra sua simul cum rege suo, relictus tantum est in terra sua admodum paucus populus comparatione aliorum, & princeps atque rex in familia Dauid. Sed nec in paucis istis relictis, nec in regibus ex familia Dauid, permansit semper vitæ & religionis integritas, vnde subditur:

20 Quidam ipsorum fecerunt quod placeret Deo, alij autem multa commiserunt peccata.

DE regibus Iuda potissimum loquitur, de quibus tertio & quarto regum, & secundo Paralip. refertur, quod quidam multa commiserint peccata, quidam verò fecerunt quod placeret Deo, aut per totam vitam aut in principio. Inter eos qui post Dauidem fecerunt quod Deo placeret, singulariter eminuit Ezechias, ideoque alijs prætermisissis eius laudes peculiariter profequitur, vel ob id quod in diebus eius facta est captiuitas decem tribuum, de qua mox dictum est, primusque fuerit qui sublato regno decem tribuum, solus regnauit in Iuda.

21 Ezechias muniuit ciuitatem suam, & induxit in medium ipsius aquam.

22 Et fodit ferro rupem, & ædificauit ad aquam puteum.

Inter opera Ezechiae primùm commemorat quæ ad munitionem ciuitatis, & ciuium vtilitatem fecit, nempe quod muniuit ciuitatem suam Ierusalem regni sui metropolim, sicut scribitur de eo 2. Paralip. 32. ^{1. Par. 32.} vbi sic habetur: Ædificauit quoque agens industriè omnem murum qui fuerat dissipatus, & extruxit turres desuper & forinsecus alterum murum, instaurauitque Mello in ciuitate Dauid, & fecit vniuersi generis armaturam & clypeos. Deinde quod pro abundantia aquarum comparanda induxit in medium ciuitatis aquam, forte ex fonte Siloë, qui erat extra ciuitatem ad radicem montis Sion, vnde profluxit per factum aquæductum in ciuitatem, ea quæ dicitur natatoria Siloë. Et quoniam ad aquam introducendam opus erat rupem excuare, ideo subditur, quod foderit ferro rupem, quod non nisi summis laboribus & impensis fieri potuit; & ædificauit puteum ad aquam; scilicet defluentem in eum recipiendam. Græca habent pluraliter; *ἡ ὕδατος ἡ ὕδατος*, puteos ad aquas vel propter aquas. Et Rabanus in commentario legit pluraliter, ad aquas. Deriuationis huius aquarum fit obiter mentio ^{4. Reg. 18.} quarto Regum decimo octauo, cum dicitur: Reliqua autem sermonum Ezechiae, & omnis fortitudo eius, & quomodo fecerit piscinam & aquæductum, & introduxerit aquas in ciuitatem, nonne hæc scripta sunt, &c.

23 In diebus ipsius ascendit Sennacherib, & misit Rapsacem, & sustulit manum suam contra illos.

24 Et extulit manum suam in Sion, & superbus factus est potentia sua. •

Narrat deinde multis mirabilem illam liberationem, quam Deus ciuitati Ierusalem præstitit merito Ezechiae regis & Isaiaë prophetæ, quæ prolixè satis scribitur in quarto Regum, & in Isaia. Nec est hic & in sequentibus quod multum annotetur, cum hæc satis ex historia clara sint. Illud tamen notari potest Græcis non esse bis; sustulit manum suam, & extulit manum suam; sed pro vtroque tantum est, *ἔλαβεν τὴν χεῖρα*

χῆρα αὐτοῦ, & sustulit manum tuam; vt videri rectè posset eam apud nos repetitionem ex diuersis versionibus connexis ortam esse. Certè codex Bessarionis tantùm habuit; Et sustulit manum suam in Sion; quæ vera & simplicior lectio videtur.

25 Tunc mota sunt corda & manus ipsorum, & doluerunt quasi parturientes mulieres.

Notatur his verbis quòd Ezechias timore concussus iussit per seruos suos significari Isaïæ dies tribulationis & correptionis & blasphemiae, quia venerunt filij vsque ad partum, & virtus non est pariendo, hoc est, sic affecti sumus, & tali tenemur dolore, quali mulieres in partibus difficillimis teneri solent. Mota ergo dicit corda & manus illorum, quia illa ex timore magno tremuerunt & commouebantur, pro quo Græcè significantius est ἰσαλιύθικα, hoc est, concussa sunt & percussa. Cæterùm etsi meritò magno timore correpti sunt rex & sui, non tamen permiserunt illum sibi dominari, sed ad Dominum cum bona fiducia confugerunt, vnde sequitur:

26 Et inuocauerunt Dominum misericordem, & expandentes manus suas extulerunt ad cælum, & sanctus Dominus Deus audiuit citò vocem ipsorum.

27 Non est commemoratus peccatorum illorum, neque dedit illos inimicis suis, sed purgauit eos in manus Isaïæ sancti prophetae.

Manifesta sunt hæc ex historia, nec quicquam magnopere est annotandum, nisi quòd Græcis non est totus ille versus. Non est commemoratus peccatorum illorum, neque dedit illos inimicis suis. Nec est verbum, purgauit, sed ἠλυτρώσατο, liberauit. Itaque Græcis duæ sunt sententiæ bimembres tantum, quarum secunda est; Et sanctus è cælo citò exaudiuit eos, & liberauit eos in manu Isaïæ; hoc est, Isaïa pro eis orante & prophetante. Quod enim apud nos insertum est, de peccatis, non videtur satis congruere ei quod mox subditur de sanctitate Ezechiae, cuius intuitu Deus ciuitatem protexit. Proinde quod de peccatis apud nos insertum est, accipiendum est potissimùm de ijs quæ temporibus præcedentium aliquot regum Iuda commissa erant, ob quæ meritò Deus potuisset ciuitatem Ierusalem tradidisse inimicis, verùm abstinuit ob integritatem Ezechiae & populi ad Deum conuersi monitis & doctrina Isaïæ, atque ob id dicitur Deus eos purgasse in manu Isaïæ, hoc est, eius opera & prædicatione, vnde & secuta est ex Dei misericordia ciuitatis mirabilis liberatio, de qua subditur:

28 Deiecit castra Assyriorum, & contriuit eos Angelus Domini.

NAm, vt habet historia, Egressus est Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque milia.

29 Nam fecit Ezechias quod placuit Deo, & fortiter iuit in via Dauid patris sui, quam mandauit illi Isaïas propheta magnus & fidelis in conspectu Domini.

PRo, fortiter iuit, Græcè est, *ἰσχυροῦς*, hoc est, fortis fuit, & fortiter se gessit. Declarat hoc de eo scriptura quæ dicit: Fecit quod erat placitum in conspectu Domini iuxta omnia quæ fecerat Dauid pater eius. Et post eum non fuit similis ei de cunctis regibus, sed neque in his qui ante eum fuerunt, &c. Religiosa autem eius facta clarè profequitur liber secundus Paralip. nempe quòd templum aperuit, & instaurauit conuocatis Leuitis, & eos ad religionem commonitis: Deinde quòd & decem tribus ad veri Dei cultum excitauerit, missis ad illas literis, quibus ad Pascha celebrandum solenniter prouocauit. Præterea quòd postea ad eius impulsu filij Israël confregerint simulachra, excelsa sint demoliti destructis altaribus, non solum in Iuda, sed & in Ephraim atque Manasse, adeo vt & serpentem æneum curauerit tolli ob eius abusum, vt est 4. Regum 18. Item quòd & curauerit dari sacerdotibus & Leuitis partes eis debitas, vt possent vacare legi Domini. Post hæc ergo & tanta & tam varia pietatis eius opera, secuta est tam prodigiosa ciuitatis Ierusalem liberatio. Cæterum quod nos legimus de Isaïa, quòd fuerit propheta fidelis in conspectu Domini, etsi nobis videatur significare, quòd fuerit fidelis coram Domino, Græcis tamen aliud significatur. Habent enim, *πιστὸς ἰπ τῆ ἰσθασα αὐτοῦ*, fidelis in visione ipsius vel sua, hoc fideliter referens, & certus in his quæ Deo reuelante vidit: vt distinguatur à pseudopphetis, qui mentiebantur se vidisse quæ non viderant. Simile prius dictum est de Samuele.

30 In diebus ipsius retro redijt sol, & addidit regi vitam.

Prosequitur iam laudes Isaïæ. In cuius diebus dicit retro redisse solem, quia in signum restituendæ vitæ, & prorogandæ vitæ Ezechiaæ ægrotanti, ad preces & iussu Isaïæ, in horologio Achaz umbra linearum descendit retrorsum decem gradibus. quod hic factum dicitur sole retro redeunte. Quod factum ita scriptura tribuit Isaïæ, vt ipsemet dicat: Ecce ego reuerti faciam umbram linearum. In quarto Regum tamen dicitur quòd Isaïas inuocauit Dominum, & reduxit umbram per lineas. Eundem Isaïam dicit hic addidisse regi Ezechiaæ scilicet vitam, quia eius certa denunciatione, & per signum confirmatione addita est regi vita quindecim annorum. Eundem non solum à factis commendat, sed & à prophetiæ eius excellentia, qua omnium aliorum prophetarum scriptis longè præstat. vnde & subiicit:

Spiritu

- 31 Spiritu magno vidit vltima, & consolatus est lugentes in Sion.
 32 Vsq̄ue in sempiternum ostendit futura, & abscondita antequam
 euenirent.

BENE dicit spiritu magno vidisse, quia, vt ex eius scriptis patet, & clarissime multa præuidit, & longè plura ac maioris ponderis quàm alij, vnde spiritus prophetiæ in eo fuit magnus, vt qui clarè fuit illuminatus, & ad multa ac magna diffusus. Dicit eum vidisse vltima, quia non tantùm, vt quidam prophetæ, præuidit quæ suo erant tempore, aut mox secuturo futura, sed & ea quæ longè post & in vltimis temporibus, prædicens multa de aduentu Messia, de vocatione gentium, de ecclesiæ splendore, de nouissimo iudicij die, de quæ fœlicitate iustorum, & damnatione impiorum. vnde & nonnunquam dicit: In nouissimis diebus erit hoc vel illud. Dicitur consolatus lugentes in Sion, quia non solùm tempore Ezechia verbis consolatus est ciues Ierusalem in obsidione Sennacherib, sed etiam quia suo scripto lugentes in Sion consolatur, promittens eis reditum à captiuitate imminente, redemptionem per Christum ab omnibus malis, vnde tories ad consolationem adhortatur, dicens: Consolamini, consolamini popule meus, dicit Deus vester: Loquimini ad cor Ierusalem, Et confurge, confurge, induere fortitudine tua Sion, &c. Et in persona Christi dicit: Spiritus Domini super me, vt consolarer omnes lugentes, vt ponerem lugentibus Sion, &c. ad quæ verba verisimile est hic authorem respexisse. Itaque per lugentes in Sion, intelliguntur non solùm qui illius tempore lugebant, sed etiam qui futuris omnibus temporibus non solùm in Sion carnali, sed multò magis in Sion spirituali, hoc est, ecclesia lugent & sua & aliorum peccata, & huius sæculi miseriam expectantes vsque in finem mundi redemptionem per Christum: vnde & pars illa; vsque in sempiternum; non malè à plerisque iungitur præcedentibus, vt significetur lugentes in Sion, vsque in finem sæculi consolationem accepturos ex scriptis Isaia. Sed præstat sequi distinctionem Græcorum, quæ eam partem coniungunt sequentibus, sicut & in quibusdam emendationibus Latinis scriptis distinguitur, vt sit sensus: quòd Isaia suis scriptis ostenderit quæ futura sunt vsque in finem sæculi, & res valde absconditas & mundo incognitas tam clarè ostendit & descripsit longe antequam euenirent, vt eas clarè coràm vidisse videretur, & tam manifestè eas prædixerit, quàm hi scripserunt qui eas postea viderant contigisse, adeo vt à D. Hieronymo scriptum sit, eum non tam prophetam dicendum quàm euangelistam. Ita enim, inquit, vniuersa Christi, ecclesiæque mysteria ad liquidum profecutus est, vt non putes eum de futuro vaticinari, sed de præteritis historiam texere.